

A nemzeti bibliográfiai intézetek és a könyvkereskedelem

Ross Bourne

Annak ellenére, ahogy az Internet az utóbbi években fejlődött, alighanem mindenki egyetért azzal az állítással, hogy a könyvtárak függenek a könyvkereskedelemtől. Ámbár, az Internet arra is készlet, hogy gondoljuk újra a kiadás természetét, feltételezem, hogy néhány rendkívül specializált könyvtár (amelyek valószínűleg dokumentációs vagy információs központnak nevezik magukat) kivételével a kiadó–könyvtár viszony még mindig többé-kevésbé ugyanaz, ami mindig is volt, és – úgy tűnik – az is marad. Más szavakkal: létezik egy lánc vagy egy folyamat, ami a kiadóval kezdődik, a gyártóval (előállítóval), a nagy- és a kiskereskedővel folytatódik és a könyvtárral égvéget. Sőt, az egyik szélén ott van(nak) a szerző(k), a másikon pedig a könyvtárhasználói. A lánc egyes elemei nincsenek szükségszerűen mindig jelen (pl. néhány kiadvány nem megy át a nagykereskedelmen vagy a kiadó lehet egyúttal előállító is), de amit fentebb körvonalaztunk, az többnyire igaz, legalábbis ami a könyvtárak nagy többségét illeti. Az, hogy ezt a folyamatot a könyvtári világon kívül is felismerik-e, más kér-

dés. Az alapfeltételezés az, hogy a bibliográfiai információk megoszthatók és bővíthetők a folyamat során, ám lehet, hogy sok kiadó és kereskedő a saját bibliográfiai rendszerét, a saját szükségleteit kielégítőnek tartja, amely nem kíván meg külső inputot. Az IFLA 1995-ös isztambuli konferenciáján a Bibliográfiai Szekció ülésének résztvevői egyetértettek abban, hogy át kellene tekinteni a nemzeti bibliográfiai intézmények¹ és a könyvkereskedelem² viszonyát. Legyen a felmérés célja e viszonyok jobb megértése, ami egy kérdőíves felmérésre épüljön, vonjon le következtetéseket és adjon javaslatokat, amelyek a két szektor közötti viszony javítását szolgáló további projekt részei lehetnek. Jelen cikk szerzőjével állapodtak meg a felmérés elvégzésében. E feladatban két fiatal könyvtáros szakember, S. Bagley, és I. Jacklin, voltak segítségére; ők végezték el a visszaérkezett kérdőívek elemzését, a következtetések és az ajánlások viszont kizárólag a szerző sajátjai.

A Bibliográfiai Szekció állandó bizottságának tagjai konzultációs céllal kapták kézhez a kérdőívet. A

véglegesített kérdőív 24 kérdést tett fel. A kérdések öt olyan területet fedtek le, amelyeken a nemzeti bibliográfiai intézmények (a továbbiakban: NBI) és a könyvkereskedelem találkoztak: együttműködés a könyvkereskedelemmel, kötelespéldány-ügy, CIP (előzetes katalogizálás), szabványos kiadványazonosító számok (ISBN, ISSN) és a books-in-print (készülő könyvek) katalógusok. A Nemzeti Könyvtárak Igazgatóinak Konferenciája (Conference of Directors of National Libraries, CDNL) címlistáját használták fel a felmérés alapjául, és a kiküldött 135 kérdőív közül 48 (35,5%) érkezett vissza. Földrajzi megoszlásuk a következő:

Afrika	10
Európa	24
Ázsia	7
Észak-Amerika	1
Ausztrália-Óceánia	0
Közép-és Dél-Amerika	6

Annak megnevezése nélkül, hogy mely NBI-k küldték vissza a kérdőívet (vagy esetleg, melyek nem kapták meg, hiszen a postai és adminisztratív anomáliákat nem lehet előre látni, a rendelkezésre álló idő szűkössége miatt, viszont nem volt lehetőség egy követőlevél kiküldésére), a szerző elégedett, mert a válaszok a különböző könyv- és könyvtár kultúrájú nemzetek kellően széles körét reprezentálják. Európából, például mind Nyugatról, mind Keletről érkeztek vissza kérdőívek, ideértve a volt szovjet tagköztársaságokat is. Bár az afrikai, északi és latin-amerikai visszaérkezések meglehetősen egyenlőtlenek, a válaszoló NBI-k szóródása mind földrajzi, mind kulturális értelemben jónak mondható.

A kérdések első csoportja a könyvkereskedelemmel való együttműködésre vonatkozott. A válaszok az alábbiakban összegezhetők³.

- ⑤ 13 kivételével valamennyi válaszoló hivatalos kapcsolatot tart fenn a könyvkereskedelem testületeivel. A 13 között két jelentős NBI is van (Franciaország, USA).
- ⑤ Arra a kérdésre, hogy az NBI-k mely kiadói testületekkel tartanak fenn hivatalos kapcsolatot, a legtöbben (25) a kiadók egyesületeit jelölték meg, ezt más bibliográfiai intézmények követik (11). A kapcsolat más formái közt említették a közös testületeket⁴ (10) és az egyes kiadókat (8).
- ⑤ E hivatalos találkozók leggyakoribb témája (ahogy ezt meg lehetett jósolni) a kötelespéldányok ügye volt (30). Az egyéb témák között szerepeltek az olyan közös szabványok, mint a MARC (12), a copyright (10), a másolatkészítés (8) és az elektronikus kommunikáció (7).
- ⑤ A kommunikáció legáltalánosabb formájának a levelezés számít (27), ezt az ad hoc találkozók követik (26). A rendszeres találkozók önmagukban egyáltalán nem általánosak (8).
- ⑤ Azokra a kérdésekre, hogy a könyvkereskedelmi testületekkel való kapcsolatok javíthatók-e, illetve hogy ezek a formális kapcsolatok hasznosak lehetnek-e, a többség igenlően felelt, de kis számban negatív válaszok is érkeztek.
- ⑤ A válaszolók lehetőséget kaptak annak kifejtésére, hogy véleményük szerint az NBI-könyvkereskedelem viszony hogyan fejleszthető. Mivel ez a kérdés volt a vizsgálódás lényege, a válaszok ismertetésére a beszámoló végén kerül majd sor.

A következő kérdéscsoport a kötelezpéldányokkal foglalkozott. Ami kiemelkedik a kérdőív e részére adott válaszokból, az a tény, hogy számos NBI a szerzeményezésnek egynél több formájában bízik meg. Az öt feltett kérdésre adott válaszok összegzése következik.

- ☉ Míg a kötelezpéldány-szolgáltatás messze a legáltalánosabb gyarapítási forma, az önkéntes beszállítás is jelentős szerepet játszik. Vásárlást az összes válaszoló kb. 50%-a használ; néhányan kifejtették, hogy ezt a gyűjtemény teljessége érdekében alkalmazzák. Az ajándékot és a cserét is említették, inkább a nem európai, mintsem az európai NBI-k (10, ill. 3).
- ☉ Mind a kötelező, mind az önkéntes példányszolgáltatás legáltalánosabb forrásai az egyes kiadók. 10 esetben említik a terjesztőket és kereskedőket (ide értve a könyvtárellátókat is), míg néhány európai országban a nyomdák alkotják a kötelezpéldány-szolgáltatás egyetlen vagy kiegészítő forrását.
- ☉ Mint előre látható volt, a nyomtatott anyag alkotja a kötelezpéldány-szolgáltatás révén leginkább kapott dokumentumtípust, a filmek és videók 17, a hangrögzítések 24 és a kézzel fogható elektronikus anyagok 15 esetben szerepelnek. Mindez azt sugallja, hogy az NBI-k alig több mint 50%-a jut hozzá jelenleg a nem nyomtatott anyagokhoz. Néhány válaszoló – köztük az Egyesült Királyság – megjegyezte, hogy új jogi szabályozás során tervezik kiterjeszteni a kötelezpéldány-szolgáltatást a nyomtatott anyagokon túlra. A mikroformátumokat figyelmen kívül hagyta a kérdőív listájából, de néhány válaszoló felvetette ezt is, az „egyéb” kategória alatt.
- ☉ Arra a kérdésre, hogy a válaszadó mennyire ítéli hatékonynak a saját kötelezpéldány-rendjét, né-

hány kivétellel azt meglehetősen (70-84%: 22) vagy nagyobb (85% és felette: 19) hatékonynak találták. Másrészt 8 NBI 70% alattinak jelezte hatékonyságát, köztük 4 rossznak (39%, illetve kevesebb).

- ☉ Majdnem mindegyik NBI igényli és reklamálja a meg nem kapott példányokat.

Az előzetes katalogizálásra (CIP) három kérdés vonatkozott. A szerző meglepetésére a válaszok világosan megmutatták, hogy a CIP nem oly elterjedt, mint gondolta, amint ez az alábbiakból is látszik.

- ☉ Működő előzetes katalogizálási programja a válaszoló 48 közül mindössze 11 NBI-nek van. A hiányzók között olyan országok találhatóak, amelyekről feltételezhető lenne, hogy virágzó CIP-gyakorlatuk van, pl. Dánia, Franciaország, Hollandia.⁵
- ☉ A CIP programot működtető NBK-k számára a fő információforrás maga a kiadóipar, s az NBK-k maguk állítják elő a CIP-adatokat, ám bár két NBI (köztük az Egyesült Királyság) azt jelentette, hogy e feladatra külső intézményt szerződtetett.

- ☉ Három NBI jelezte igen hatékonynak (azaz 85% felettinek) a kiadványok CIP-programmal való lefedését, további három csak eléggé (70-84%), egy nem nagyon hatékonynak (40-69%) és négy szegényesnek (39%, ill. kevesebb).

A következő kérdéskör az ISBN, ISSN rendszerekre vonatkozott.

- ☉ Huszonhat NBI maga adja ki az ISBN számokat. A könyvkereskedelem testületei adják ki 9 országban, míg hat esetben az ISBN számokat az országon kívül adják ki.

- ☉ Huszonhat NBI ad ki ISSN számokat, míg 11 országban azokat kívülről határozzák meg.
- ☉ Mindkét számozási rendszernél előfordul, hogy más, az NBI-n kívüli könyvtári testület adja ki a számokat: 4 ilyen van az ISBN és 6 az ISSN esetében.
- ☉ Azon NBI-k egy része, amelyek nem maguk adják ki az ISBN vagy ISSN számokat, megjegyzéseket fűztek a számokat kiadó testületekkel való viszonyukhoz. Ezek összegzése később következik.

A kérdések utolsó csoportja a books-in-print katalógusokkal foglalkozott. A legjobb szándékok ellenére is, néhány kérdésből hiányzott a precizitás, s ez a válaszokban bizonyos félreérthetőséget eredményezett. Mindazonáltal a következő adatok derültek ki:

- ☉ Tizennyolc NBI válaszolt pozitívan arra a kérdésre, hogy országában elérhető-e az éppen megjelenés alatt álló művek, és 14 válaszolt nemmel.
- ☉ Az igenlő választ adó NBI-k közül 2 (Szingapúr és Tanzánia) jelezte, hogy a books-in-print információk rögzítése feladataik része, míg a legtöbb NBI azt jelezte, hogy ezeket az információkat máshol, többnyire a nemzeti kiadói egyesülésnél (5), vagy valamely más intézménynél (7) gyűjtik.
- ☉ Az NBI-k kisebb hányada (5) tart fenn kapcsolatot az országos books-in-print tevékenységgel a bibliográfiai adatokról való gondoskodás révén.
- ☉ Az NBI-k többsége (26) lát igényt nemzeti books-in-print tevékenységére, míg 17 nem. Néhány NBI esetében azonban mostani állításuk elmentmond az első kérdésre adott válasznak.

Az összeállítók két kérdésben kérték az NBI-ket véleményük bővebb kifejtésére. A második ezek közül az NBI és az ISBN, ISSN számokat kiadó más testület kapcsolatára vonatkozott. Mint egy korábbi válaszból látható volt, ez az NBI-k egy kisebb részét érintette, és 11 válasz érkezett e kérdésre. Általános tendenciájuk szerint együttműködés alakult ki az NBI-k és más könyvtári testületek között, ám ez gyakran informális. Mégis, kevés olyan válasz érkezett, amelyből valódi tanulságokat nem lehetett levonni. Érdekes választ kaptak az Egyesült Királyságból, ahol az ISBN számokat más intézmény adja, és bár a múltban fennállt az együttműködés, a válaszadás idején már nem ez a helyzet. Az első – és fontosabb – kérdésben arra kérte az NBI-ket, hogy mondják el gondolataikat arról, hogyan kellene az NBI–könyvkereskedelem viszonyoknak fejlődniük. Huszonhárom NBI válaszolt erre a kérdésre. Számos Európán kívüli válaszadó úgy felelt, hogy a műhelybeszélések, szemináriumok tartását a jobb viszony fejlesztése fontos eszköznek tekintik; érdekes módon úgy tűnt, hogy azt a szerepet sajátjuknak tartják. Egy NBI megjegyezte, hogy előbb szükség lenne az erős nemzeti kiadói és könyvkereskedői egyesületek meglétére. Egy másik NBI, amely egy többnyelvű országban működik, arra mutatott rá, hogy a kommunikációnak egynél több nyelven kellene folynia. Az európai válaszadók hangsúlyozták, hogy a kapcsolatok fejlődése ne csak a kötelempéldányok, hanem a szabványos kiadványazonosító számozás és a CIP ügyén is javítson. A dán NBI felidézte, hogy a múltban a kiadók ellenezték bibliográfiai adataik újrahasznosítását, és ez a gondolat feleledhet a nemzeti books-in-print tevékenységgel kapcsolatban. A nemzeti bibliográfia marketingjével és eladásával kapcsolatos gyakorlati együttműködést jegezte meg valaki más; a norvég NBI-t pedig egy könyvterjesztő cég kérte fel szabványos könyvtári osztályozásra. Néhány NBI regionális books-in-print katalógusok lehetőségét vetette fel.

A vizsgálatból tehát a következő konklúzióik bontakoznak ki:

- ⑤ Az NBI-k javítani és fejleszteni akarják viszonyukat a könyvkereskedelemmel. Meglepő, hogy ezek a viszonyok szinte minimálisak néhány közép- és kelet-európai országban (ahol a szerző tapasztalatai szerint a piacgazdaság elvének fejlődését nem jellemezte az együttműködésre való készség, még a könyvkereskedelmen belül sem) és a fejlődő országokban, de ilyennek látszik a helyzet néhány erősebb kiadói és könyvtári infrastruktúrájú ország esetében is. Egészében az NBI-k késznek mutatkoznak vezető szerepet játszani e téren, mintsem arra várni, hogy a könyvkereskedelem közelítsen hozzájuk.
- ⑤ Lehet, hogy az ilyen viszonyok sikeresen nőnek ki az olyan létező körülményekből, mint például, ha az ISBN, ISSN számok kiadása az NBI egyik funkciója, vagy ha a kötelezpéldány-ügyek miatt rendszeres NBI-könyvkereskedelem párbeszéd zajlik. Az Egyesült Királyság példája, a Book Industry Communication (BIC) azonban azt sugallja, hogy az új mechanizmusok létrehozására és eredményes működésére a másolatkészítéstől vagy a kötelezpéldányokkal kapcsolatos vitatott kérdésektől függetlenül is van lehetőség.
- ⑤ Az előzetes katalogizálás kevésbé elterjedt szolgáltatásnak tűnik, és inkább a nagy kiadványmennyiséget előállító országokban működik. Talán szükség lenne a CIP értékek felülvizsgálata, pl. hogy vajon az NBI a megfelelő hely az előzetes katalogizálásra vagy, hogy a könyvtári típusú CIP-információ mennyire hasznos, ha összehasonlítjuk a más intézmények vagy maguk a kiadók által nyújtott információkkal.

- ⑤ A nemzeti bibliográfiák előállítása és a books-in-print katalógusok közti viszony szélesebb körű vizsgáldást igényel; és valóban folyik is egy ilyen – behatárolt kiterjedésű – vizsgálat az Európa Tanács égíse alatt⁷. A kérdőívre adott válaszok azt mutatják, hogy egy ilyen kapcsolat létesítésének értékét még demonstrálni kellene.

Azon az alapon, hogy sok NBI már nyilvánvalóan érdekelt abban, hogy jobb kapcsolatokat létesítsen a könyvkereskedelemmel, nagy biztonsággal lehet olyan ajánlást tenni, miszerint az ilyen kapcsolatok létesítését segítő útmutatókat kellene készíteni. Egy ilyen projekt azon a gyakorlaton alapulhatna, amely e jelentés megírásához vezető kérdőívekre adott válaszokból rajzolódik ki. Viszonylag gyorsan megvalósítható lenne, azonban felülvizsgálatot is igényelne – ami az IFLA-eljárások normális menete – nemcsak az IFLA-tagok részéről, hanem annyi könyvkereskedelmi testület részéről is, amennyi csak lehetséges, hogy a közreadandó útmutató már a vélemények széles körű konszenzusát élvezze. A CIP és a books-in-print területére vonatkozó további munkálatok ajánlása nem érinti a javasolt projektet, mindazonáltal igen hasznos lenne az IFLA keretein belül tovább vinni azokat, mint önálló projekt-javaslatokat.

Végezetül a szerző köszönetet szeretne mondani mindazoknak, akik válaszoltak a kérdőívre, hogy ezek végeredménye segít a két szektor közötti jobb megértés kialakításában.

Fordította: Mohor Jenő

Jegyzetek

1. Azok a testületek – rendszerint, de nem mindig – a nemzeti könyvtárakon belül, amelyek a nemzeti bibliográfia létrehozásáért felelősek.
2. A nyomtatott és nem nyomtatott művek kiadói és/vagy forgalmazói.

3. Az összegzések során inkább a tényleges számok, mintsem a százalékarányok szerepelnek. Ez nemcsak azért van, mert néhány kérdés több válasza is lehetőséget adott, hanem azért is, mert vannak válasz nélkül hagyott kérdések, s így a százalékok félrevezetőek lehetnek.
4. A közös testületek egy példája az Egyesült Királyság Book Industry Communication (BIC) elnevezésű testülete, amelyet a Könyvterjesztők Egyesülete, a Könyvtári Egyesület, a Kiadók Egyesülete és a British Library szponzorál, és amelyet a könyvpiar különböző szektorai közötti elektronikus kommunikáció fejlődésének elősegítésére hoztak létre.
5. Érdemes megjegyezni, hogy Hollandia – egyedül az európai válaszadók közül – teljes mértékben az önkéntes beszállításra hagyatkozik, és Németország is az önkéntesség-től függ a német nyelvű osztrák és svájci anyag megszerzése tekintetében. Hollandia egy későbbi kérdésre válaszolva – legtöbb európai partnerével összehasonlítva – a lefedettséget csak viszonylag kielégítőnek (azaz 70-84% közöttinek) ítélte meg.
6. Svájcban a francia és olasz könyvek ISBN-jét a párizsi és a milánói irodák adják ki.
7. Books in Print catalogue for Baltic republics, Estonia, Latvia, Lithuania: feasibility study / IBA (International Book Agency) Schmidt-Braul & Partner. [Strasbourg]: Council of Europe, 1996 (cc/livre (96) 20).

Az IQSOFT Rt. által forgalmazott OLIB rendszert újabb használók vezették be 1999 végén. Az OLIB7 bevezetésére a Hírközlési Főfelügyelet Nemzetközi Dokumentációs Osztályán került sor. Az előzetes tervek szerint interneten, illetve intranetes hálózaton keresztül a többi telephelyen és külső felhasználók számára is elérhetővé teszi a rendszer szolgáltatásait. A Magyar Posta Rt. az év folyamán vezeti be a rendszert. A MATÁV Rt.-nél 1997 óta működik az OLIB7 amely lehetővé teszi az egységes nyomtatványhasználatot de hozzáférést biztosít a szakirodalomhoz, a könyvtári gyűjteményekhez is.

Frissített változatban használható az országos *CD-ROM lelőhelyjegyzék adatbázis*, melyet az Országos Széchényi Könyvtár Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusának (KFKK NPA) munkatársai építettek. Az adatbázis elérhető a Naumann-ház Web-lapján, valamint az OSZK honlapján is (<http://www.oszk.hu>) a Szolgáltatások menüpont alatt.

A 130 könyvtártól beérkező adatokat folyamatosan dolgozzák fel, jelenleg 577 cím és 1154 analitika-cím található az adatbázisban. Az adatbázis egyébként tartalmazza a bejelentett magyarországi (monografikus és periodikus) CD-ROM-ok és a külföldi monografikus CD-ROM-ok lelőhelyeit. A külföldi periodikus CD-ROM-ok lelőhelye az NPA-ban (Nemzeti Periodika Adatbázis) található. Nem veszik fel viszont a könyvek vagy periodikumok mellékleteként megjelent CD-ROM-okat.

Forrás: Kónyáné Csücs Dalma (OSZK). Katalist.Listserv. 2000. Jan. 21.